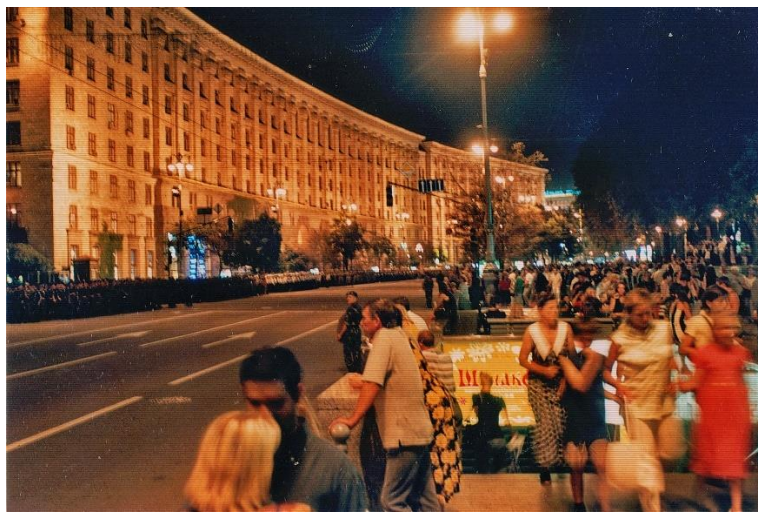

Kiev: frappant voorbeeld van Stalins Stedenbouw

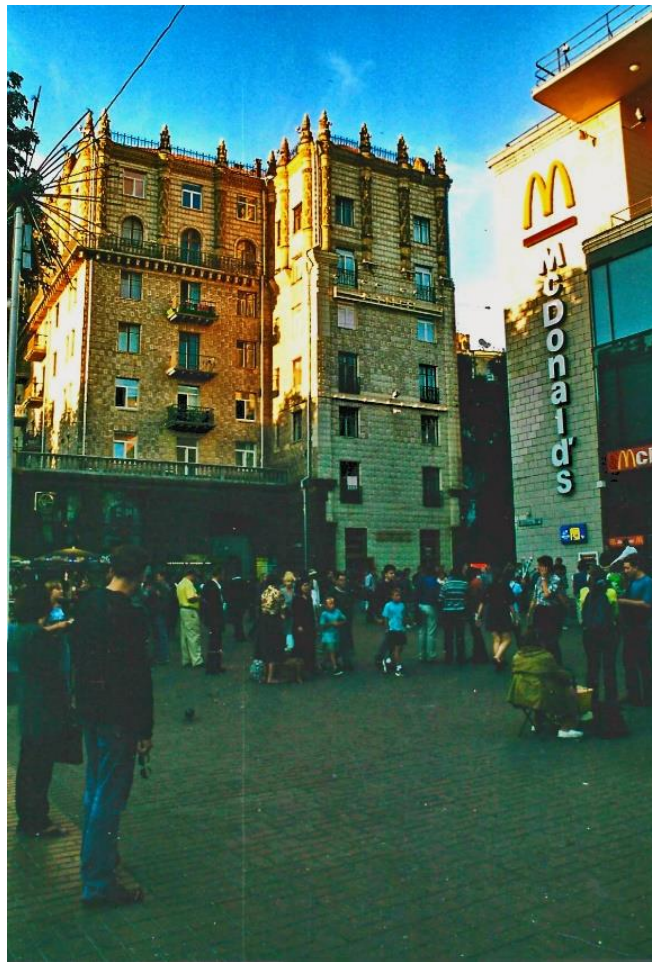
Machtsvertoon.

21 augustus 2001, 11 uur 's avonds. Ik sta op de Greshsjatik in Kiev en oude tijden herleven. Ik ben getuige van de generale repetitie voor een heuse militaire parade met tanks en raketten. Ter ere van tien jaar onafhankelijk Oekraïne, groots te vieren op de 24-ste.

De Greshsjatik is voor Kiev wat de Champs Elysees is voor Parijs of de Nevsky Prospekt voor Petersburg. Het is een

grandioze binnenstadsboulevard, verdeeld in straatweg en promenade. Nu zijn die beide helften even strikt gescheiden. De straatweg is voor de paraderende militairen. De promenade voor het flanerende publiek, op dit tijdstip vooral bestaand uit de moderne jeugd van Kiev die er swingt en skate. Dat laat zich aan het militaire machtsvertoon weinig gelegen liggen. Uit luidsprekers schalt de nationale hymne. Maar op het pleintje voor MacDonalds speelt een popbandje een jazzy uitvoering van 'Yesterday' daar tegenin: "...all my troubles seemed so far away, now it looks as though they're here to stay, o I believe in Yesterday....."

'Yesterday' staat hier niet voor een terugverlangen naar het Sovjetverleden. Het staat voor een verlangen naar westerse welvaart, vrijheid en popcultuur: "I said something wrong, now I long for Yesterday....." Voor wat de een jaar geleden vermoorde journalist Gongadze verwoordde en waarover toen de westerse kranten vol stonden.

'Greshsjatik' betekent 'graatje'. Het is niet zozeer een boulevard die ergens naartoe voert, maar meer de ruggegraat van Kiev, waar het hele stedelijke systeem aan ontspruit. Net als in Amsterdam het Rokin/Damrak, doorkruist het een centraal plein: de 'Maydan' (Oekraïens voor 'plein') - het 'Plein-van-de-Onafhankelijk', zoals het sinds tien jaar officieel heet. Dat vormt het hart van de stad waar alles samenstroomt. Van protestmanifestaties tegen de regering, tot de beoogde militaire parade. Die Maydan wordt nu herschapen. Bouwvakkers sleutelen er al de hele zomer tot diep in de nacht aan de oprichting van een immense zuil, die 24 augustus klaar moet zijn. Bovenop die vergulde pilaar, is in 'no time' een legergroen uitgedoste dame verschenen, die zegenend de armen uitstrekt. Zij moet symbool staan voor het land. Net zoals admiraal Nelson dat doet op Trafalgar Square in Londen. Zes maanden geleden is men met de constructie begonnen. Een vroeger monument voor de Oktoberrevolutie van 1917 moest ervoor wijken. Andere civiele werken, zoals de aanbouw van een nieuwe sneltram naar een afgelegen noordelijke stadswijk, zijn er voor stilgelegd. Nationale identiteitsvorming gaat nu voor alles, luidt het regeringscredo!

van Petersburg naar Kiev.

In het voormalige Oostblok gaat het met sprongen vooruit. Vanuit het Westen is er ook een toeristenstroom op gang gekomen. Maar Kiev slaat men over. Misschien nog steeds afgeschrikt door het debakel van het een honderdtal kilometer noordelijker gelegen Tsjernobyl - symbool voor de ineenstorting van het Sovjetrijk. Kiev was Ruslands bakermat, duizend jaar geleden. Er is zoveel dat daar nog aan herinnert in deze hoofdstad van het grensland', wat 'Oekraïne' betekent. Maar voorlopig kiest de toerist nog vooral voor de bestemming Petersburg. Toch is er een nauw historisch verband tussen beide steden. Wat in Kiev is ontstaan culmineerde in Petersburg, de flamboyante Tsarenstad. En de communistische revolutie die weer in Petersburg begon liep in zekere zin in Kiev stuk.

De toerist die aankomt op Poelkovo, het primitieve vliegveldje van Petersburg, kan een bustransfer naar de binnenstad nemen. Voor hen die er oog voor hebben ontvouwt zich dan een merkwaardig stedelijk tafereel. Ineens is daar een rotonde met in het midden een beeldengroep rond een immense obelisk. Het is een verkeersplein geflankeerd door twee wolkenkrabbers: Ploschad-Pobedy, het 'Plein-van-de-Overwinning'. Dan volgt er een ouderwetse allee, linea recta naar het centrum: de Moskovsky Prospekt, Petersburgs pendant van de Champs Elysees. De straatgevels zijn net zo hoog en statig als in Parijs. Meteen passeer je een volgend plein waarop heer Lenin met de pet zwaait. Gericht op een met alle staatssymbolen opgesierd sovjetpaleis. Dit had het hart van het nieuwe Petersburg moeten worden, als culturele hoofdstad van het arbeidersparadijs! Zo hadden Stalins stedenbouwers het althans voorzien. De stijl van alle gebouwen vertoont een overweldigende eenheid van robuust, grijs- en okerkleurig stucwerk met een overdaad aan neoclassicistische ornamentiek.

De allee voert je verder langs het pompeuze 'Park-van-de-Overwinning', voorbij markante torens met zuilengalerijen en spitsen met sterren en hamers-en-sikkels. Bij het oude centrum aangekomen moet je om een immense gietijzeren triomfboog heen. Die heet de 'Poort-naar-Moskou' en herinnert aan een eerdere overwinning, die op Napoleon in 1813.

Sasja Malko - journalist bij Vrij Nederland - reed erlangs in april 1996. Van origine Tsjech spreekt hij vloeiend Russisch. Voor ons herontdekte hij het Petersburg van voor de revolutie, de stad van Puskin en Dostojevsky. Moskovsky Prospekt mogen we van hem links laten liggen: afschuwelijk allemaal, die Stalinorgels van beton en baksteen. Tsjechen hadden daar terecht een broertje aan dood.

Maar toch ademt die ganse allee iets groots, grotesk en heel eigen. In de stijl zou Amerika zijn nagebootst op last van Stalin. Bij nader inzien blijkt niets minder waar. In Amerika is het allemaal stijlvolle chaos binnen rigide roosterstelsels. Maar hier heerst er een duidelijk lijnrecht verband alom. Het is allemaal één gigantische mierenhoop in strak gelid. Met de Moskovsky Prospekt zette men voor de stedenbouwkundige inrichting van de hele Sovjet-Unie de richting uit. Maar vreemd is dat de weg helemaal niet naar Moskou leidt! In omgekeerde richting komen we, voorbij het vliegveld, eerst bij de grootste sterrenwacht van Rusland. En daar staat langs de autobaan ineens een verkeersbord: Kiev 1152 km!

uniforme staatsstijl

Zoveel kilometer verder ligt langs de rivier de Dnjepr Dnjipro in het Oekraïens - een zich honderd meter verheffende dichtbeboste heuvelrug. Vanaf het water gezien torent een rococokerk er hoog boven uit: de Andrejevsky-kathedraal. Deze kerk staat op de plek waar vanaf ooit de prinsen van Kiev de wijde omgeving overzagen. Eind 18-de eeuw gebouwd door een vooraanstaand Petersburgs architect in de stijl die het Petersburg uit die tijd kenmerkt. Even verderop overschaduwde het paleis voor de Opperste Sovjet van de Oekraïne het lover. Het werd onder plaatselijk partijleider Chroetsjov in 1938 gebouwd door Fomin, grootmeester van het Petersburgs Constructivisme van begin 20-ste eeuw. Fomin was ook weer degene die het meest markant vorm gaf aan de Stalinistische stedenbouw¹ Alles duidt

¹ Het verhaal gaat dat Fomins leraar en nestor van het Constructivisme, Levinson, op een partijbijeenkomst ter 'zelfkritiek' van de architectuur, op het eind ineens met wat schetsen op de propen kwam waarmee hij de draad weer oppakte van het neo-classicisme uit de achttiende eeuw. Resoluut stelde Levinson voor, na eerder steeds te hebben gezwegen: "Nou, dan gaan we het voortaan toch zo doen!". En zo geschiedde! Nooit zijn er architecten in de kampen verdwenen. Het regime kon ze vervolgens heel goed gebruiken. Ondanks de prachtige totaal-kunst-concepten van een Lissitsky heeft men het Russisch Constructivisme voor de ontwikkeling van een uniforme stedenbouw dus bewust links laten liggen. Helaas is dat

hier op een hechte connectie met de ontwikkeling van Petersburg, over een periode van meer dan tweehonderd jaar.

Nieuw-Petersburg werd ten voorbeeld gesteld voor de aanpak van een hele reeks Sovjetsteden. Sommigen daarvan, zoals de republiekhoofdsteden Moskou, Tasjkent en Jerevan moesten alleen worden opgekrikt. Zo was ook Magnitogorsk, voorbij de Oeral, één van die steden. Mart Stam was daar ooit eind jaren twintig begonnen met de bouw van een staalstad die de kanonnen voor de oorlog ging leveren. Hij predikte er het heil van het Hollandse Nieuwe Bouwen. Maar toen men daar kort voor de oorlog aan een nieuw centrum begon werden hem tekeningen voorgelegd in de nieuwe stijl zoals in Petersburg ontwikkeld.

Hij was niet als een Fomin bereid tot adaptatie, gaf er de brui aan en keerde gedesillusioneerd terug naar Holland.

Andere steden, zoals Minsk, Kharkov, Pskov, Stalingrad en Kiev waren in de oorlog volledig verwoest en moesten helemaal worden herbouwd. Ze moesten alle ook nog eens gigantisch worden uitgebreid om een enorme toestroom vanaf het onthechte platteland op te vangen. In die wederopbouw ging het om de algehele samenhang van stedelijke agglomeraties of zelfs om de logistieke samenhang van een totale arbeidersstaat-in-opbouw. Het centrale staatsplan-bureau GOSPLAN zorgde vanuit Moskou voor de totaalafstemming. Op commando, volgens de hiërarchie van de partij, werd er verdeeld en geheerst. In de ene stedelijke regio werd op grote schaal geproduceerd wat in de andere verwerkt werd. Dat vergde ook de grootscheepse ontwikkeling van adequate verbindingswegen. Uitgangspunt was een Europees Rusland als tabula rasa, in de dertig jaar daarvoor totaal verwoest en omgeploegd.

Kiev ging de kroon spannen. Het was de grootste, meest vooraanstaande stad, die helemaal uit het puin verrijzen moest. 40% van alles was er met de grond gelijk gemaakt! Alle brugverbindingen over de Dnjepr waren in de brede stroom verdwenen. In acht jaar tijd werd de stad volledig nieuw uit de heuvel uitgehouwen!

Constructivisme nooit verder gekomen als de inrichting van een losse buurt, zoals bijvoorbeeld de Traktorwijk in Peterburg, als één geheel ontworpen door Fomins collega Nikolsky.

In 1958 werd daar een rapport over opgesteld voor het staatscongres van architecten, na de afwijzing van het Stalinisme in '56. Inmiddels heerste Chroetsjov - eerder volkscommisaris voor de deelsovjetrepubliek Oekraïne - toen over de hele Sovjet-Unie.

'vernacular' ²

Meer dan in Petersburg is in Kiev te zien wat de Stalin-stedenbouw vermocht. De reden is dat daar eerst de historische binnenstad volledig moest worden herbouwd. In Petersburg begon men met het aannemen van een masterplan voor een nieuwe dubbelstad voor het proletariaat, via een soort navelstreng gekoppeld aan historische centrum. Rond een tweede stadshart werden uitbreidingswijken geprojecteerd, geschakeld volgens de patronen zoals voorgesteld op de CIAM-congressen van vlak voor oorlog. In Kiev volgde men dezelfde procedure.

In de beoordeling van de resultaten in Kiev, officieel vastgelegd in het rapport voor het eerder genoemde architectencongres van '58, voeren ook de vermaarde CIAM-doctrines de boventoon: het belang van licht- en lucht, van afgemeten groen en gelaagde voorzieningennivo's, van harde normen voor het woonoppervlak, van geleiding via de infrastructuur. Maar in Kiev ging het om meer.

Het rapport constateert dat het er in Kiev allemaal zo anders uit ziet. De infrastructuur is er opvallend uitbundig aangelegd, geaccentueerd met eigenaardige monumenten die naar een opmerkelijke voorgeschiedenis verwijzen. Zoals Prins Volodymir, stichter van het feodale Kiev-Rus dat groter was dan het Heilige Roomse rijk, die nog altijd in steen de vlakte overblijkt, een ruw kruis verheffend. En op het plein voor de klokkentoren van de duizendjarige Sint-Sofia staat volksheld Bogdan Chmelnytsky,

² 'Vernacular' betekent letterlijk 'lokale uitdrukkingwijze' en is een taalkundig begrip. Eind jaren zestig werd het via het blad Forum een basisbegrip in de architectuur als aanvulling op het stedenbouwkundig begrip 'core' ('kern'). Aldo van Eijck trof eerder die 'vernacular' aan in de dorpen van de Dogon-stam in Noord-Afrika en gebruikte dat als inspiratiebron voor zijn vormtaal en basisstructuren. Midden jaren zeventig zou Alexander Tzonis dit begrip weer oppakken om er een kritische dimensie in te ontwaren die hij het 'kritisch regionalisme' noemde.

de opstandige kozakkengeneraal uit zestienhonderd, nog altijd te paard op een steenklomp.

Op die parkachtige heuvelrug, is, waar eens een kathedraal stond, een voetbalstadion aangelegd. Hier viert voortaan volksvermaak nummer 1 hoogtij: Dynamo Kiev. De eilanden in de Dnjepr werden er via een loopbrug mee verbonden. Daar kunnen de stedelingen zich nu in het water of het lunapark actief verpozen..

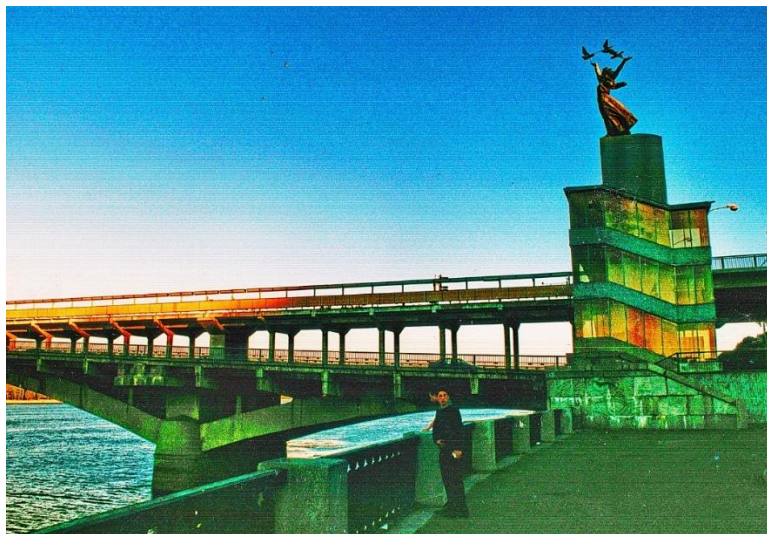

De Greshsjatik is als stads-slagader extra opgepept. Vanaf de heuvels met zijn parken, kloosters en kerken wordt het straatverkeer nu glorieus de stad binnengevoerd. Langs winkelarcades naar de 'Besarabskaja' aan het eind. Daar deed men al vijftig jaar (gerekend vanaf '58) de inkopen in die overdekte markt voor groenten, vlees en vis, in Art-Nouveau-stijl.

De glooiing langs de boulevard gaf aanleiding de gebouwen erlangs getrapd flink te verhogen en te voorzien van exotische poorten. Bij de reconstructie was de architecten toegestaan zich daarop uit te leven. De ornamentiek is alleen nog in aanzet klassiek. Maar in de gebouwen naar de Greshsjatik toe ziet men

de classicistische opsmuk beetje bij beetje verdrongen worden. Het lijkt wel alsof er fleurige en verfrissende motieven uit omhoog borrelen. Op de Greshsjatik en naar de top van de gevels toe gebeurt dat steeds nadrukkelijker. Die afwijkende detaillering blijkt ontleend aan de motieven uit de oude Oekraïense volkskunst, dat veel weg heeft van oriëntaals handwerk. De boulevard werd verder met een bomenrij langs een voetgangerstrook en gazons en bloemperken langs het talud, verbreed. Zo ontstond een verdubbeling in de vorm van een heuse laan.

Kiev werd aldus adembenemend herschapen. Toch bleef men de principes van zowel de Stalinistische stedenbouw als het Nieuwe Bouwen trouw. En wel op zo'n manier dat, zoals het rapport verder meldt, in de toekomst veel te verbeteren zou zijn. Opvallend is bijvoorbeeld dat toen al gesteld wordt dat ruimte voor het parkeren van automobielen tekortschiet! Maar in een geavanceerd systeem van openbaar vervoer werd een stevige alternatief gevonden. Een dicht vertakt netwerk van trams en (trolley-)bussen haakt aan op het diepgelegen metronet met ver uit elkaar gelegen haltes. Daar waar de metro nog ontbreekt werden sneltrams over vrije trambanen aangelegd, ingebed tussen de twee rijstroken van een binnenstedelijke verkeersbaan. En door de heuvel loopt een tunnel waardoor de metro boven een verkeersbaan naar buiten spuit, de Dnjepr over in een lange lijn richting einder. In Rusland wordt zoiets een 'magistral' genoemd. De uitgang wordt tweezijdig symbolisch omlijst. Aan de ene kant van de magistral reikt het standbeeld van een jongeman omhoog met de Spoetnik - symbool voor de onmetelijke vooruitgang van de Sovjet-Unie - tussen zijn omhooggestoken armen. Aan de andere zijde strooit een jongedame vredesduiven uit over de Dnjepr.

Sovjethelden in beton bij de opgang van de dubbele brug over de Dnjepr naar het volkspark

Wat hier verschijnt is niet een nieuwe mode of een trend. Het is alsof vanuit de overheersende staatsdoctrinee's, dat wat Aldo van Eijck ooit de 'vernacular' doopte wordt herwonnen. En misschien is het juist wel een vorm van 'kritisch regionalisme' avant-la-lettre, omdat het de eerste tekenen zijn van een 'onafhankelijkheidsverklaring'!

Terugstappen in de historie!

Wist een volksgeaarde, kritische geest weer zijn gezicht te tonen? Het was Kiev al eeuwen eigen. Kiev waande zich in elfhonderd ooit de erfgenaam van de van Byzantium. Maar terwijl Byzantium door de Turken onder de voet werd gelopen, gebeurde hetzelfde met Kiev door de Tataren in dertienhonderd. Het werd verwoest en schatplichtig gemaakt. Zo bleef het eeuwen onder de knoet. Later onder die van de Pools-katholieke adel in zestien- en zeventienhonderd, in achttienhonderd afgewisseld door die der Romanovs die in 1920 weer door die der Moskouse partijbonzen werd vervangen. In 1917 verklaarde het land zich onafhankelijk en koos een eigen, van de Habsburgers afstammende, koning. Maar vanuit de Donbas overliep Trotski met zijn door treinen aangevoerde Rode Leger in vier jaar tijd, na hevige strijd en tegenstand, het hele land. Zo werd dat land - wat eigenlijk een samengesteld land was van Habsburgs Karelíe in het Westen en de Kozakkenrepublieken van de Dnjepr en de Donbas - ingepast in de Sovjet-Unie. Vervolgens werden de vrije keuterboeren - de koelak-kozakken - in de dertiger jaren verplicht tot het inleveren van hun bezit en het opgaan in de nieuwbakken kolchozen. Velen weigerden dit in kwamen vervolgens om van de honger of werden afgevoerd naar Siberie. Zo kwamen in de zogenaamde Holodomor - de Hongerpest - wel 3 tot mogelijk 6 miljoen koelakken om het leven.³ Kiev bleef echter ook altijd het centrum van een onderhuids verzet tegen wereldlijke onderwerping. De Slavische volkscultuur kenmerkt zich door religieus geloof in de volksgemeenschap die geen hoge heren duldt. Onder de Tataren werd menige Oekraíner naar de oriëntaalse slavenmarkten afgevoerd. En onder de Polen werd de lijfeigenschap ingevoerd. In het gebied rond de Dnjepr wisten ze zich daar als kozakken weer heldhaftig aan te ontworstelen. Maar de Tsaren knechtten de vrijgevochten kozakken weer tot staatssoldaten. In de laatste opstand in 1785 (toen leider Poegachov zich opwierp als de vermoord gewaande Tsaar Peter-III) zag Catharina-de-Grote de aanleiding het kozakkendom voorgoed uit te roeien. Daarna wist die volksgebonden opstandigheid

³ Michail Shsjologov heeft als sovjet-protagonist over de strijd van de Donkozakken tegen het Rode Leger een heldenroman in twee delen geschreven, getiteld; "De Stille Don", uitgebracht in 1934 en in Engelse vertaling bij Raduga-Publishers in Moskou in 1988 onder de titel "And Quiet Flows the Don". En van de verplichtte collectivisering van de Djnioprokoelakken al in 1957 de eveneens bij Raduga in Engelse vertaling uitgebrachte tweedelige roman 'Virgin Soil Uptuned'. Voor deze vier boeken kreeg hij in 1965 de Nobelprijs voor de literatuur.

alleen cultureel nog een uitlaatklep te vinden. Allereerst in het werk van de schrijver Gogol en de dichter Shsjevtsenko, die in de tijd van Pushkin weer aan het Petersburgse hof opdoken⁴. Shsjevtsenko wordt 'kobzar' genoemd als Oekaraiense volkszanger en held. (In feite is een kobzar een vaak blinde en als kozak geklede volkszanger die zichzelf begeleid met een typisch Oekaraiense luit.)

Onder Catharina werd de Oekraïne door de Tsaren gekoloniseerd. Het land werd voor Rusland een graanschuur en een bodemschatkamer.

Het werd onder een strikt staatstoezicht geplaatst. Dat omvatte niet alleen de instelling van een militie en de doorvoering van een streng kastenstelsel, van lijfeigene tot Tsaar. Maar ook ruimtelijke ordeningsprincipes. Die waren ontleend aan het uit West-Europa overgewaaid neoclassicisme, de stijl van de verlichte despotie, behept met een modieus 'gevoel voor het sublieme'. Dat Classicisme kenmerkte zich door een teruggrijpen op de vormtaal van de Romeinse Bouwkunst en de geometrie van de Grieken zoals door Palladio vastgelegd in de schema's voor zijn villa's. Met dit neoclassicisme werd een uniforme orde en regelmaat, een Ideaal van Universele harmonie, helderheid en ingetogenheid, ingesteld. De kwaliteit van de rechte lijn ging voortaan boven die van de kleur en de curve, het algemene boven het bijzondere. Gesloten frontons en diagonalen in de diepte van het perspectief leverden nauwkeurig samenhangende zichtlijnen en patronen. Catharina liet die strikte ruimtelijke ordening in elke stad binnen haar imperium bewaken door een Commissie voor de Bouw-in-Steen, die onder leiding van een door haar aangewezen Stadsarchitect de eenheid in Plan, Structuur, Profiel en Detail beoordeelde - ze wist daarvoor wereldberoemd bouwmeester Quarenghi naar Petersburg te lokken. Het neoclassicisme bleef zo een staatsaangelegenheid.

Het hield zich bezig met de aanleg van ensembles van gebouwen met bijbehorende parken en tuinen. Toen de gegoede burgerij na Napoleon en met de Romantiek ook in Rusland aan invloed won

⁴ Zie voor een bloemrijke lezing van deze historie: Anna Reid: 'Borderland, a journey through the History of Ukraine'; Westview Press, London, 1998. Voor meer diepgang: Andrew Wilson: 'The Ukrainians, Unexpected Nation'; Yale University Press, New Haven, 2000.

verwaterde dat en ontstond er weer een eclectische wildgroei van allerlei neostijlen door elkaar.

Maar met Stalin volgde dus een heroriëntatie. Volstrekt gehoorzaamend aan de inzichten onder Catharina, spoorden partijbonzen de sovjetarchitecten aan de canons van het classicisme op de inrichting van nieuwe stadsuitbreidingen en sovjetpaleizen los te laten. Eveneens worden hiervoor weer commissies en een bevoogdend toezicht ingesteld. Zo keerden de geometrische patronen en palladiaanse elementen overal in de binnensteden en overgingen naar nieuwe wijken, terug.

Pas toen rond 1958 de binnensteden waren gereconstrueerd, de verbindingssassen waren aangelegd en massawoningbouw gestalte moest krijgen wendde men zich tot een vereenvoudigd functionalisme. Dat leende zich veel beter voor industriële serieproductie. De eerste volkswoningen werden Chroetsjovka's genoemd, naar hun ideologische protagonist. Dan verdwijnt ook, net als bij ons met de opkomst van de massaconsumptie, elke ornamentele eigenheid. Oost en West leken ineens qua stadsuitleg gelijk op gaan te lopen, tegen elkaar opbiedend in progressie, hun kenmerkendheid verliezend in massaliteit en functionaliteit.

messianisme waar de duvel een loopje mee neemt

Kiev was midden negentiende eeuw tot een provinciestedje geslonken. Maar het ontstaan van een suikerindustrie gaf de stad een groeistuijp. Ze werd een tegenpool van Petersburg en Moskou en het intellectuele centrum voor een zwaar geïndustrialiseerd gebied. In Moskou schoot in die tijd een profaan geloof wortel; het werd een stad met een megalomane pretentie.

Niet verziekt door de westerse burgerlijke cultuur en haar decadente verfijning, moest vandaar de socialistische hemel op aarde worden verwerkelijkt. Maar in Kiev zag men dat anders. De onuitroeibare Russische Orthodoxie - ooit vanuit Kiev verspreid - staat voor de verwachting van een ander, spiritueler heil. Oekraïense filosoof Berdjajev, attendeerde daarop meteen na de Oktoberrevolutie. Hij wees die revolutie niet af en prees haar volkscommunale karakter. Maar hij benadrukte dat de Russische

cultuur het hedendaagse en het aardse altijd afwijst en uitzielt naar een oplossing in het 'Koninkrijk der Hemelen'⁵.

Volgens hem had de partij van Lenin die bijbelse boodschap alleen maar gesecculariseerd en zichzelf tot afgod uitgeroepen. Maar met Lenin was hij wel van mening dat burgerlijk individualisme en scepticisme in Rusland niet gedijt.

Boelgakov, Kiëvs lievelingsschrijver, wiens geboortehuis zich bevindt aan de voet van de heuvel waarop de Andrejevski-kathedraal opdoemt, wierp hierop een ander licht. Hij trok als begenadigd schrijver naar Moskou, werd onder Stalin theaterregisseur, maar raakte door diens terreur totaal in het slop. Hij schreef 'De Meester en Margarita' om dat te verwerken. Hij voert de duivel uit Goethe's Faust op, die incognito demonstreert dat de magie van de voorstelling altijd aan elk star systeem ontsnapt.⁶ Als heksen vliegt men boven Moskou, zoals Mathias Roest in 1987 in zijn Piper-Cup. De stad in verwarring achterlatend. Woord en Beeld ontsnappen op magische wijze aan het systeem en overstijgen zelfs de dood. De magische verbeelding die tart met alles wat goed en kwaad wordt geacht kan niet worden uitgeroeid. In het boek kan ook de Romeinse ordebewaker, Pontius Pilatus (Stalin dus) er weinig aan doen.

Die verbeeldingskracht is als het ware ook in de ornamentiek van de Greshsjatik door het classicistische kordon gebroken en brengt de boulevard - en daarmee heel Kiëv - opnieuw weer tot leven.

In het jaar dat Boelgakov stierf vielen de Duisters Kiëv binnen. Acht dagen na de inval begon er de Holocaust. In het noorden van de stad dreven ze 100.000 joden uit het getto samen om hen massaal, dood in een dieper uitgegraven kloof te dumpen.

De kloof, Babyn Jar, werd met verse aarde aangeplempt. Het drama werd vergeten. Na de oorlog verschenen er huizen en een

⁵ Berdjajev benoemt het karakter van de Russische 'ziel' als fundamenteel 'eschatologisch'. 'Eschatos' is een basisbegrip uit de theologie en Grieks voor 'Eindtijd'. Kenmerkend hiervoor is volgens hem ook het zwart op wit denken in goed en fout en het religieuze fanatisme waarmee de eindoplossing wordt nagestreefd. Zo constateerde hij dus, dat het bolsjewisme een, o zo Russisch, streng geloofskarakter droeg.

⁶ In de Faust duikt de duivel - 'Wieland' - genaamd, op om de mensheid 'uit haar gezapigheid wakker te schoppen', zoals Goethe dat ooit zelf verwoordde. Bij Boelgakov heet hij Woland en krijgt diens missie een andere draai, terwijl de dakloze schrijver Ivan deThuisloze diens werk mag voortzetten in het ondermaanse.

tramremise. Maar na een heftige voorjaarsbui, begin maart 1961, overspoelde daar een moddervloed een provisorische dam en sleurde alles mee.

De vloed kostte vele mensenlevens, legde het vergeten massagraf weer bloot en markeerde zo het eind van de wederopbouw. Dat werd een teken aan de wand. Het startte een lang bewustwordingsproces, dat culmineerde in de onafhankelijkheidsverklaring in '91, op 24 augustus met militaire precisie elk jaar op de Grestjatiek herdacht.

4 oktober 2001, 12 uur 41. Een verdwaalde Oekraïense legerraket haalt een burgervliegtuig met Russische joden uit de lucht. Het machtsvertoon is met één duivelse strek weggevaagd. Het is nu einde oefening.

In Petersburg was wonen aan de Moskovsky Prospekt altijd wonen-op-stand. Vroeger voor de 'nomenklatura, nu voor rijke nieuwe-russen en de maffiosi. Maar daar hecht men alleen echt waarde aan hoe het historische centrum eruit ziet. Verder mag alles worden ge-restyled en een neo-neo-claccissisme is in de mode geraakt. Ook dat ligt in Kiev totaal anders. De rijkere hebben zich meester gemaakt van de oudste arbeidersbuurt waar ooit Boelgakov opgroeide. Gelegen laag langs de Dnjepr en 'het zoompje' genoemd. Best zou de stad stedenbouwkundig weer opnieuw van de grond af aan mogen worden opgebouwd. Maar aan de prachtige Greshsjatiek zal geen enkele vernieuwer nog de vingers durven branden. De vernieuwing van de Maydan ging menigeeen eigenlijk al veel te ver. Zo is hier dus 'Yesterday' onvergankelijk. Maar wel is het denken in termen van de eindtijd echt verleden tijd. Langzaam moet alles en iedereen nu stevig met beide benen op de aarde komen te staan.

Dat verplicht tot een heel nieuw leerproces van geven en nemen. Misschien dat wij daar vanuit het Westen een steentje aan bij kunnen dragen.

Eerder gepubliceerd in 'De Blauwe Kamer', huisorgaan van de BNS, Bond van Nederlandse Stedenbouwkundigen.

Johan Meijer, oktober 2001

Met dank aan Andrej Waytens en Anna Parkhomenko

Literatuurlijst:

- Berdjajev, Nicolai: 'Betekenis en Oorsprong van het Russische Communisme'; L.J. Veens Uitgeversmij, Amsterdam, 1948
- Berdjajev, Nicolai: 'Het Russische Denken in de 19-e en 20-e Eeuw'; De Bezige Bij, Amsterdam, 1947.
- Cedak, Dachno, Piskovsky, Ladny: 'Architecture of the Soviet Ukraine', Stojizdat, Moscow, 1987
- Abrasimov, Baranov, Vlasov, Shkvarikov: 'Construction and Reconstruction of Towns'; State Building and Architecture Publishing House, Moscow, 1958
- Reid, Anna: 'Borderland, a journey through the History of Ukraine'; Westview Press, London, 1998
- Bulgakov, Mikhail: 'The Master and Margarita'; Penguin Books, London, 1997
- Vozdvizhensky, Vyacheslav (Ed.): 'Mikhail Bulgakov and His Times'; Progress Publishers, Moscow, 1990
- Kravets, Rogottsjenko: 'Kiev'; Sovetskaja Rossia Publishers, Moscow, 1982
- Rybokov, Boris: 'Kievan Rus'; Progress Publishers, Moscow, 1984

ALS KUCHMA JE DE PAS AFSNIJDT

Jalta is tegenwoordig het Ibiza van de Zwarte Zee.

De stad ligt direct voor de steile wand van een bergrug die uit zee oprijst. In een beschutte kom langs de Zwarte Zee. Vroeger was het een mondaine stad. Classicistische zomerpaleizen voor de tsaren en hun hofadel, aaneengeregen langs een brede boulevard of aangelegd in parken langs die bergwand, bepaalden er de sfeer.

Maar inmiddels is die boulevard omgetoverd in een permanente kermis. Vooral de jongeren van Zuid-Rusland en de Oekraïne stromen nu zomers in busladingen toe. Om er uit hun dak te gaan. Hoe schamel hun huis eronder ook vaak nog maar mag zijn. Want voor velen is het nog niet meer dan een weekend en masse flaneren met een bierfles in de hand. Sommigen getooid met een glitterpruik of een haarband met twee enorme fluorescerende konijnenoren. Nieuwe uitbundige levenstekens. Spulletjes, die nu meer in de strandstalletjes verkocht worden dan de

ansichtkaarten die je vroeger kocht om je plezier aan anderen te tonen.

Afgelopen zomer werd die meute merkwaardig opgefrist.

De zware regenwolken die Duitsland en Tsjechië teisterden, schoven door naar het oplopende tafelland op de Krim, loosden een hemelzee tegen de hellingen, stuwden hun woeste koppen over de 12 tot 15 honderd meter hoge meter rafelige bergrand en kalmeerden oog in oog met de Zwarte Zee. En losten op. Een twintig tal kilometer verder formeerden de donderkoppen zich opnieuw. Om met veel geweld zich op de uitlopers van de Kaukasus uit te storten, talloze slachtoffers makend.

Voor Jalta was het een verademing. Normaal is het er zomers snikheet. Nu zakte de temperatuur tot hooguit 25 graden. De bergbeken die er 's winters woest de zee inspoelen maar zomers praktisch droog staan, vulden zich weer. Een 90 meter hoge sluierwaterval, net buiten de stad, stortte weer onstuimig naar beneden. Normaal kun je dat zomers alleen nog op de ansichtkaarten bewonderen. In de beschuttende bossen op de berghellingen rond de stad werd het van zwoel tot koel hoe hoger je kwam. Terwijl je aan zee kon blijven zonnebaden onder de snikhete zon.

Anna en ik zijn fietsfanaat. Als berggeiten aan elkaar gewaagd, maar leuk moet het blijven. Voor het tweede jaar op rij hadden we een kamer geboekt in het hotel Jalta. Dat is een immense sovjet-mastodont met ruimte voor 5000 gasten. Als een rechtopstaande betonplaat uit die bergwand stekend. Spotgoedkoop, maar met 50-meter bad, een eigen kiezelstrand en een dagelijkse dolfijnenshow. Een van de dolfijnen is een witte, een zeldzame baloega uit Kamchatka.

En je kunt er mountainbikes huren.

Via de ruige kustweg kun je vrij gemakkelijk naar Alushta. Alushta is voor de Krim wat Antalya is voor Turkije. Dan passeer je de berenberg, een markante bult die de zee inreikt als een beer die van het zeewater slurpt. Daar ligt ook het roemruchte

pionierskamp Artek voor de jeugd van de elite uit vroeger tijden. Nog altijd in gebruik, nu voor de jeugd van de nieuwe nomenklatura. Maar je kunt ook over het Krimmassief naar Alushta. Dan moet je meteen vanuit het hotel 1400 meter omhoog, over een soort col a la Alpe d' Huez.

Rond de bergkam ligt daar een idyllisch nationaal park waar je doorheentrekt langs steile kliffen, grazige bergweiden en door dichte bossen met veel wild. Voor ons fietsers de ware uitdaging. Dus op pad! Toen we even dreigden te verdwalen vroegen we bij een benzinestation hoe de weg verder ging. De pomphouder fluisterde geheimzinnig dat je eigenlijk het park niet in kon omdat het nu was afgesloten voor alle verkeer. Maar met de fiets kon je het allicht proberen. We bereikten soepeltjes de ingang van het park waar we ons eerst even laafden bij een uitnodigende bron. Er was daar een soort kinderpark in de vorm van een uit houtblokken opgetrokken noormannenvesting. Door een van de potsierlijke vestingpoorten liep de weg verder. Maar de weg was met een stevig hek geblokkeerd. Alleen een kleine doorgang aan de zijkant was voor voetgangers opengehouden. Ik zag niemand, maar hoorde ergens een vrouw schreeuwen en sprintte er doorheen, vlug verder. Een kilometer stevig doorgetrapt kwamen er ineens twee wielrenners van de berg gestoven. Bij ons aangekomen knepen ze in hun remmen. Ze hadden professionele racefietsen. Eentje droeg een TVM-petje met dito shirt, zoals ooit door Erik Breukink in de Tour gedragen. Ze wilden ons waarschuwen. Boven op de berg was er bewaking bij een wegafzetting. Daar zouden ze onze fietsen in beslag kunnen nemen. Ze wisten te melden dat Kuchma en zijn kornuiten zich in het bos ophielden met hun jachtgeweren. Oppassen geblazen! Op onze vraag hoe zij er dan waren doorgekomen antwoordden ze laconiek: "Nou ja, ze weten onze fietsen met hun gammele busjes over de weg echt niet bij te houden. En ze schieten je toch niet zomaar overhoop." Ik besloot het er toch maar op te wagen.

Weer een kilometer verder, inmiddels op zo'n 900 meter hoogte: zo'n gammel gifgroen volkspolizei-busje waggelde ons op hoge poten voorbij. Twintig meter voor ons stopte het sputterend. Twee steviggebouwde boerempummels sprongen eruit, gekleed in pakken die het midden hielden tussen camouflagekleding en lompen. Ze posteerden zich op de weg met de handen over elkaar en de borst vooruit. "Halt, niet verder, terug!", beval de voornaamste met barse stem in het Russisch. Ik deed of ik hem niet verstond, vroeg bij hem aangekomen in het engels wat het probleem was. Anna, van Oekraïense komaf, herhaalde mijn vraag

in hun landstaal. Het was duidelijk, we moesten spoorslag rechtsomkeert. Ik draaide me om en de man mompelde ineens "Hitler kaput", veronderstellend dat ik een Duitser zou zijn. Ik haastte me weer naar beneden. Maar Anna deed net of haar fiets haperde. Het busje volgde haar, terwijl om de haverklap de motor blokkeerde vanwege de neerwaartse druk en de trage snelheid. Bij de poort aangekomen, bleek daar nu een babuschka zich geïrriteerd verdekt te hebben opgesteld. We vroegen aan haar wat er aan de hand was en zij meldde nors dat het park 'van regeringswege' was afgesloten. Anna's kozakkenbloed kwam naar boven. 'Ik wou dat ik een geweer bij me had gehad, dan had ik ze..", mopperde ze nog dapper.

Terug in het hotel werd ons alles uit de doeken gedaan. President Kuchma was de week ervoor jarig geweest. Hij placht dan het nationale park op de Krim voor 2 weken voor zichzelf en zijn gevolg te reserveren. Om er flink zijn jachtinstinct te kunnen botvieren. Daar duldde hij dan geen pottenkijkers. Zo kan het gebeuren dat elk jaar een openbare weg door het park voor het publiek wordt afgesloten. Ach, in de sovjettijd was het nog droller wist ons een hotelbezoekster te vertellen. Voorbij Jalta richting Sebastopol is er een grote kabelbaan naar de top van de bergkam, daar Ay-Petri geheten. Voor elke sovjetburger was dat een bron van vermaak. Maar toen zij daar een keer mee naar boven ging stopte het gevaarte ineens en hield een uurlang stil, vervaarlijk slingerend in de lucht. In de diepte zag ze een autoweg. Daarover passeerde na verloop van tijd een stoet zwarte limousines. Met in eentje daarvan natuurlijk Brezhnev, waarvoor maar even de wereld werd stilgezet. Toen vond men dat nog normaal, was men gedwee. Maar aan het arrogante gedrag van heer Kuchma ergeren zich nu de meeste Oekraïners mateloos.

Dit jaar strafte het lot genadeloos. Eerst moest de president voor een acuut bezoek naar Lviv. Daar had zich weer eens een nationale ramp voltrokken toen er tijdens een vliegshow een straaljager in het publiek dook. Geërgerd moest hij daar wel zijn gezicht laten zien, wat zijn jachtpret voor een paar dagen verprutste. Een week later, na onze poging hem te benaderen, pakte dichte bewolking boven zijn hoofd samen. Een week lang hingen er zware donderwolken boven de hele bergkam, en het

nationale park in het bijzonder. Het zware weer bedierf voorgoed zijn vakantie.

Maar aan het strand bleef het lieflijk en leuk. Op een middag zag ik een jacht in de verte voor het hotel Jalte langs kruisen. Ik zoomde in op het schip met mijn 15 keer vergrotende verrekijker. Het schip heette de Odessa en voer met Italiaanse vlag. Maar zag ik het goed: was dat niet de president die daar met een maat op de brug stond en balend over de zee tuurde. Veel meer aan vermaak kon hij waarschijnlijk niet meer verzinnen. Want zich durven mengen tussen de vrolijke strandgasten of de flanerende jeugd op de kade durfde hij natuurlijk niet.

Ach arme Kuchma, van zijn jacht is zijn land niet meer onder de indruk. Nu moet hij met dwang en dreiging met geweld de mensen van zich weghouden.

Gepubliceerd in het Okraine-Magazine 1e kwartaal 2003

Johan Meijer, september 2002

Met dank aan Anna Parkhomenko